TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

TÜRKİYE TÜRKÇESİ - II
DERS NOTLARI

1. Sınıf - 2. Dönem

aofdestek.net

BİÇİM BİLGİSİ

BİÇİMBİRİM (MORFEM)

Biçim bilgisinde temel birim, biçimbirim (morfem)dir. Biçimbirim, bir anlatımdaki söze dönüşmüş, bireyselleşmiş en küçük anlamlı birimin taşıyıcısıdır.

Örn:
Yol – cu – luk ___
morf. morf. morf.

Yolculuk kelimesinin biçimbirimleri

Biçimbirimlerin sayısı ile hece sayısı arasında herhangi bir ilişki yoktur.

Örn:
biçimlendirilmeyen kelimesini incelediğimizde

Heceler : bi çim len di ril me yen
Biçimbirimler : biç i(m) le n dir i(l) me (y)en

Kısacası, biçimbirimler ekler ve kök halindeki kelimelerdir.

Bağımlı biçimbirimler

Tüm ekler, edatlar ve fiil kökleri bağımlı biçim birimlerdir.

Örn:
-cI, -lAr, -mtırak [1]

Bağımsız biçimbirimler

Başka bir biçimbirime ihtiyaç duyulmadan kendi başlarına kullanılabilen biçimbirimlerdir. Tüm isim kökleri bağımsız biçimbirimlerdir.

Örn:
elma, su, araba

Kelime: Belli bir anlam ve görevi olan ses topluluğudur.

Kök: Kelimelerin anlamlı en küçük parçasıdır. Başka bir deyişle, kelimenin anlam ve yapısı bozulmadan parçalanamayan şeklidir.

Kökler kelimenin çekirdeği durumundadır, belli ekler alarak kökler genişleyebilir. Bir görüşe göre Türkçede kökler tek hecelidir. Her kökün bir anlamı vardır ve kökün yapısı ile anlam yapısı birbirinden ayrılamaz.

Kök Aileleri

Aynı kökü taşıyan kelimelerin oluşturduğu topluluktur.

Örn:
Göz
Göz-cü ⓪ *Göz* kökünün aileleridir
Göz-lük

Kökün önceden var olması durumu

Önceden olmayan bir kök yaratılamaz. Yeni varlık ve hareketleri karşılamak için sadece mevcut köklere ekler ilave edilerek eski köklerden yeni kelimeler yapılabilir.

Yabancı toplumlardan gelen yenilikler için de ya bu şekilde yeni kelimeler yapılır ya da o yeniliklerin o dildeki karşılıkları kabul edilir.

Örn:
Cumhuriyet döneminde kurulan "bileşik" kelimesi "bi" kökünden türetilmiştir.

Kökler anlamları bakımından ikiye ayrılırlar:

İsim ve Fiil Kökleri

Evrende varlık ve hareket olmak üzere iki unsur vardır. Canlı-cansız varlıkları karşılayan köklere isim kökleri, bu varlıklara ait hareketleri karşılayan köklere ise fiil (eylem) kökleri denir.

Varlıkları farklı olduğu halde hareketleri aynı olabilen kökler vardır.

Örn:
Çocuk
Taş ⓪ düşer
Sıcaklık

Varlıklar kendi başlarına kullanılabilirler; fakat hareketler belli bir zaman ve varlığa bağlıdırlar. Kısacası, fiillerin ek alması gerekmektedir. İkinci tekil kişi emir kipi bunun istisnasıdır.

Tâbi olunan unsur

Türkçede ekler köklere bağlanır. Yani ekler bağımlı, kökler ise bağımsızdır. Köklerin ses yapısına göre ekler köke uyumlu hale gelir.

Bir kök hem isim hem de fiil kökü olamaz. Fakat *boya* gibi kelimeler bu durumun istisnalarıdır.

E.T. boya-ğ > boyağ > boyaw > boya (İsim kökü)
boya- > boya – (Fiil kökü)

Örneğin yukarıdaki örnekte olduğu gibi günümüzde hem isim hem de fiil kökü olan bazı sözcükler, birtakım değişmeler sonucu o hale gelmiştir.

Türkçede kökün yeri kelimenin solundadır. Kökler önce söylenir, ekler ise köklerden sonra yer alır.

---

[1] Eklerde, değişen sesler büyük harfle, değişmeyen sesler ise küçük harfle gösterilir. Örn: -mA[2] olumsuzluk eki -ma ve -me şekillerinde gösterilebilir. [2], üzerine geldiği sesin kaç kez değişebileceğini gösterir.

Köklerin yazılması

İsim kökleri herhangi bir işaret olmaksızın yazılır. Fiil köklerinin ise sonuna "-" konulur.

Örn:

dişçi (İsim Kökü)
oyna- (Fiil Kökü)

EKLER[2]

Tek başlarına belirli bir anlamları olmayan, köklerle birleştiğinde kökün anlamıyla ilgili vazife gören biçimbirimlerdir. Ekler, fiil köklerini kullanılış sahasına çıkartırlar, köke anlam katıp onun anlamını değiştirebilirler.

Örn:
Göz : (görme organı)
Göz - lük : (görmeye yardımcı alet)
Göz - lük - çü : (gözlük satan kimse)

Yukarıdaki örnekte, "-lük" ve "-çü" eklerinin, bir kökün anlamını nasıl değiştirebildiğini görebiliriz.

Eklerin morfolojik incelenmesi: Bu biçimde, ekler ses olayları dikkate alınmadan parçalanırlar. Örneğin, "-lük" eki, kendisinden sonra "e" hal ekini alınca yumuşamaya uğrar ve "-lü-ğ" şeklini alır, fakat bu değişme morfolojik incelemede gösterilmez.

Örn:
Gözlüğe:
Göz - lük - e

Eklerin fonetik incelenmesi: Bu biçimde, ekler parçalanırken ses olayları dikkate alınır. Örneğin, yukarıda örneği verilen "lük" eki incelendiğinde:
Gözlüğe:
Göz - lü - ğe
şeklinde parçalanır.

Eklerde çok şekillilik: Ekler, ses olaylarına bağlı olarak değişik biçimlere girebilirler. Örneğin, isimden fiil yapım eki olan "-lA" eki, "-la" ve "-le" şeklinde yazılabilir. Bu farklılıkların nedeni ilerleyici benzeşmelerdir *(Dipnot 1'e bakınız).*

Türkçe eklerin bünyesinde "o" ve "ö" sesleri bulunmaz. Bunun istisnası "-yor" ekidir.

Türkçede ekler köken bakımından ikiye ayrılırlar. Bir kısmı başlangıçtan beri ek olarak görülen biçimbirimlerdir (bunlara asıl ekler denilir). Bir kısmı ise dilin bilinen devreleri içinde, birden fazla ekin birleşmesi veya bir kelimenin ekleşmesi sonucu meydana gelenlerdir.

[2] Eklerin Gösterilişi:
+CU+ : İs. is. Yp. Ek.
+lA- : İs. fi. Yp. Ek.
-(I)n+ : Fi. is. Yp. Ek.
-(I)ş- : Fi. fi. Yp. Ek.

Yapım Ekleri

Eklendiği kelimenin anlamını değiştiren eklerdir.[3] Yapım ekleri köke karışırlar ve bu nedenle fark edilmeleri çekim eklerine göre daha zordur.[4] Yapım eklerinin kelimedeki yeri, kökten sonradır. Bir kelimede yapım ekleri üst üste gelebilmektedir.[5]

İsim ve fiil olmak üzere iki çeşit gövde vardır. Bu gövdelerden de dört çeşit gövde yapılır. Bunlar isimden yapılmış isim, isimden yapılmış fiil, fiilden yapılmış fiil ve fiilden yapılmış isim gövdeleridir. Kelime gövdeleri köklere yapım eki getirmek suretiyle yapıldığına göre dört çeşit yapım eki vardır.

İsimden isim yapma ekleri: İsim kök ve gövdelerinden başka isim yapmak için kullanılan eklerdir.

Örn:
-lIk (taş - lık).

İsimden fiil yapma ekleri: İsim kök ve gövdelerinden fiil yapmak için kullanılan eklerdir.

Örn:
-lA (baş - la).

Fiilden isim yapma ekleri: Fiil kök ve gövdelerinden isim yapmak için kullanılan eklerdir.

Örn:
-GI (bil - gi).

Fiilden fiil yapma ekleri: Fiil kök ve gövdelerinden başka fiil yapmak için kullanılan eklerdir.

Örn:
-Dır (bil - dir).

Çekim Ekleri

Eklendiği kelimenin anlamını değiştirmeyen, kelimeyi dilde işleten eklerdir. İşletme ekleri de denmektedir. Çekim ekleri, eklendiği kelimenin başka kelimelerle bağlantı kurmasını sağlar. Çekim eklerinin kullanıldığı sahalar yapım eklerinin kullanıldığı sahalardan daha geniştir. Kelimede yapım ekinden sonra gelirler.[6]

Bir çekim eki hem isme hem de fiile gelemez. Kelimeden büyük dil birlikleri olan kelime grupları esasen çekim ekleri üzerine kuruludurlar. Aynı cinsten iki çekim eki üst üste gelemez. Bu durumun istisnası ise çokluk eki olan -lAr'dır.[7]

[3] Örneğin: sil- (silmek fiili)'e -gi yapım ekini eklediğimizde, silgi kelimesi meydana gelir ki bu da başka bir anlam oluşturur.
[4] Örneğin; ufak + cık > ufacık
[5] Örneğin: yol - cu - luk
[6] Kök + [(Y.E.)+(Y.E.)]+[(Ç.E.)+(Ç.E.)]
[7] -lAr eki fiile geldiğinde gel - di - ler, isme geldiğinde kalem - ler olur.

aofdestek.net

Gramer Kategorileri

Bir dilde isimlerin veya fiillerin içinde bulundukları durumla ilgilidir.

1. İsimlerin gramer kategorileri

a. Sayı kategorisi: İsimlerde adet ifade eden gramer kategorisidir. Bir isim ya tekil ya da çoğul halde bulunabilir. Türkçede isim kök ve gövdeleri teklik ifade ederler. Çokluk ifade etmeleri için kök ve gövdeler çokluk eki getirilir.

b. Cinsiyet kategorisi: Cinslik; erkeklik, dişilik veya cinssizlik şeklinde görülür. Cinslik olan dillerde bir isim ya erkek ya da dişi kabul edilir.[8] Bazılarında erkek ve dişiden başka nötr olan cinssiz isimler de vardır. Bu gramer kategorisi Türkçede yoktur.

c. Belirtme kategorisi: İsimler kullanılış sahasına belirli veya belirsiz olarak çıkarlar. Örneğin İngilizce'de belirtme eki "the", Arapça'da ise "El"dir. Türkçede ayrı bir belirtme eki yoktur.

ç. Hal kategorisi: İsimler ya başka bir isimle yada bir fiile bağlantılı halde bulunurlar. Bu durum Türkçede hal ekleriyle ifade edilir.

d. İyelik kategorisi: Bir bağlılık, bir sahiplik gösterir. Türkçede bu durum iyelik bildiren çekim ekleriyle ilgilidir.

e. Soru kategorisi: Herhangi bir ismin durumuyla ilgili bilgi almak için gerekli olan kategoridir. Türkçede soru ekiyle ilgilidir.

İsim çekim eklerinin karşılaştırılması

Türkçede isim kök ve gövdeleri kullanılış alanlarında tek başlarına olmadıkları zaman dört çeşit çekim şekli ile çıkmaktadırlar.

Çekim ekleri tam anlamıyla hal ekleridir. Çokluk eki yapım eklerine çok yakındır. İyelik ekleri ise daha çok çekim ekine yakın olmakla beraber yapım ve çekim ekleri arasında bir çeşit ek de sayılabilir. Soru eki ise çekim eki karakterlidir.
Çokluk ekinin ifade ettiği dilbilgisel ince fark sadece kök ve gövde içinde kalır. Çokluk ekinden sonra iyelik, hal ve soru ekleri getirilebilir. Yani çokluk ekleri diğer çekim eklerinden önce gelir.

İyelik ekleri ismin kendi dışında kelimelerle bağlantısını kurar. Kök ve gövdelerin teklik şekillerinde olduğu kadar çokluk şekillerine de gelirler. Hal ve soru eklerinin sadece önlerinde bulunurlar.

Hal ekleri, çekim eklerinin en güçlüleridir. İsimlerin çeşitli bağlantılarını ifade eder, onların teklik, çokluk ve iyelik şekillerini kullanılış sahasına çıkartırlar. Kelimede kendilerinden sonra ancak soru eki bulunabilir.

[8] Örneğin Arapça'da "memur" erkek, "memure" ise dişidir.

eya eksiz bütün şekillerinde soru ifadesi için kullanılır. Kendisinden sonra diğer çekim ekleri gelmez. İsmi fiile bağlar ve daima sonda bulunurlar.

2. Fiillerin gramer kategorileri

a. Kip (şekil) kategorisi: Bir fiilin ne şekilde yapıldığını bildiren kategoridir. O fiilin yapılıp yapılmadığını ya da tasarlama halinde olup olmadığını bildirir. Fiil kipleri iki tanedir: Bildirim ve tasarlama.

b. Zaman kategorisi: Fiilin yapılma zamanıyla ilgili kategoridir. Kabaca üç zaman vardır: Geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman.

c. Şahıs kategorisi: Fiili hangi şahsın yaptığını gösterir. Bazen sayıyla birlikte olur. Altı adet şahıs vardır.

ç. Vasıf kategorisi: Fiilin özelliği ile ilgilidir. Sıfat fiillerle bağlantılıdır.

d. Hal kategorisi: Fiilin nasıl yapıldığını bildirir. Zarf fiiller ile bağlantılıdır.

Fiil çekim eklerinin karşılaştırılması

Şekil ve zaman ekleri, hareket kiplerini yapan ekler olarak fiil çekiminin temel ekleri durumundadır. Fiil kök ve gövdelerini nesnelere hareket vazifesi ile bağlayan eklerdir.

Şahıs ekleri de fiil çekimini yapan temel eklerden biridir. Nesnelerin hareketlerini bir şekle ve zamana bağlayarak ifade ederler.

Şekil ve zaman ekleri ile, şahıs ekleri dışında kalanlar ise diğer fiil çekim ekleridir. Bütün fiil çekim ekleri fiil kök ve gövdelerine işleklik verirler.

Soru eki, ister isim olsun ister fiil olsun bütün kelimelerde ve şekillerde kullanılan genel bir ektir.

YARDIMCI SESLER

İki biçimbirimin doğrudan birleşemediği durumlarda araya giren bir nevi aracı sestir. Yardımcı seslerin öteki biçimbirimlere göre en önemli farkı anlamlarının ve gramer kategorisi bildirme görevlerinin olmamasıdır.

İki tür yardımcı ses vardır.

Yardımcı Ünlüler

Ünlülerden *ı*, *i*, *u*, ve *ü* sesleri yardımcı ses olarak kullanılabilmektedir.

a ve *e* sesleri yardımcı ses olarak kullanılmazlar. *o* ve *ö* sesleri ise Türkçe kelimelerde ilk heceden sonra bulunmadıkları için yardımcı ses vazifesi görmezler.

Örn:
ad - ı - m ® *ı* sesi yardımcı sestir

el - **i** - n ⓪ *i* sesi yardımcı sestir
kol - **u** - m ⓪ *u* sesi yardımcı sestir
göl - **ü** - n ⓪ *ü* sesi yardımcı sestir

Yardımcı Ünsüzler

Dilimizdeki biçimbirimleri birbirine bağlayan ünsüzler *y* ve *n* ünsüzleridir.

Örn:
tahta - **y** - ı ⓪ *y* sesi yardımcı sestir
başla - **y** - ıp ⓪ *y* sesi yardımcı sestir

Fakat *n* sesi sadece iyelik ekleri ve -ki aitlik eki ile isim çekim ekleri arasında kullanılan türden bir yardımcı sestir.

Örn:
geçenki - **n** - i ⓪ *n* sesi yardımcı sestir
el - i - **n** - den ⓪ *n* sesi yardımcı sestir
kendi - si - n - e ⓪ *n* sesi yardımcı sestir

Üçüncü kişi iyelik ekinden sonra *s* sesi gelir. Fakat bu s yardımcı ses değil, (s)I[4] ekidir.

Örn:
araba - (**s**)ı
tablo - (**s**)u
pencere - (**s**)i
görüntü - (**s**)ü

ş sesi üleştirme sayı sıfatlarında kullanılır. Yardımcı ses değildir

Örn:
iki - **ş** - er
altı - **ş** - ar
yedi - **ş** -er

KELİME TÜRETME YOLLARI

Kelime yapmak için elimizde iki malzeme vardır: Kökler (gövdeler) ve ekler.

Canlı Kök

Halen bir gövde içerisinde farkına varılabilen, kısacası kullanımda olan köktür.

Örn:
kur- * kur - um | yap- * yap - ı | çek- * çek - im…gibi

Ölü kökler ise asli unutulmuş olan, fakat bazı kelimelerde yaşayan köklerdir.

Örn:
tüz- * tüz - e | sav- * sav - cı … gibi

İşlek Ek

Dilde halen yaygın olarak kullanılmakta olan eklerdir.

Örn:
-(ı)m * yap - ım | -A[2] * göz - e … gibi

YAPIM EKLERİ[9]

Bknz. Say: 3 Kıs: 2

İsimden isim yapım ekleri

İsim kök ve gövdelerine gelerek isim yapan eklerdir.

1. -lI[4]k: Dilimizdeki en işlek İ.İ.Y.E.'dir. Daha çok nesnenin bulunduğu yeri gösterir.

Örn:
kalem - lik | tuz - luk | taş - lık … gibi

Bu ek kendisinden önce -cI[4] ve -D[2]A[2] ekini kabul etmektedir. yol - cu - luk … gibi

2. -C[2]I[4]: Her türlü ismin sonuna gelebilir ve o isimle ilgili meslek anlamında yeni bir isim türetir.

Örn:
araba - cı | av - cı | kalay - cı

3. -lI[4]: İşlek bir İ.İ.Y.E.'dir. Bir şeyin bir şeyde bulunduğunu belirtir. Sıfat türünden kelimeler yapar ve aidiyet bildirir.

Örn:
meyve - li | akıl - lı | Adana - lı

4. -sI[4]z: -lI[4] ekinin olumsuzu şeklindedir.

Örn:
akıl - sız | meyve - siz | kapı - sız

5. -ki: Aitlik ekidir. Bir şeye ait isimler yapar. Genellikle bulunma ya da ilgi hal ekinden sonra gelir.

Örn:
kitap - ta - ki | ev - de - ki | yol - da - ki

6. -cI[4]k: Eklendiği kelimeye küçültme anlamı katar, fakat *k* sesinden sonra eklendiğinde kelimedeki *k* düşer.

Örn:
ufak + cık * ufacık | kedi - cik | kuzu - cuk

7. -cA[2]ğız: Başka bir küçültme anlamı katar.

Örn:
çocuk - cağız | adam - cağız | kadın - cağız

8. -C[2]A[2]: Eşitlik, görelik fonksiyonlarının yanı sıra dil ismi yapma işlevi de vardır.

Örn:
ben - ce | sen - ce | o - n- ca
Türk - çe | Alman - ca | Rus - ça

Yakınlık bildirir ve zarf türünde kelimeler türetir.

[9] En çok bilinen özellikleri ile verilmişlerdir. Bu ekler hakkında daha fazla bilgi için: Türk Dil Bilgisi (Ergin, S. 154, B. 204)

Örn:
ala - ca | ılık - ça | kara - ca

9. -(I^2)ncI^2: Sayı isimleri yapmakta kullanılır.

Örn:
beş - inci | atlı - ncı | sekiz - inci

10. A^{2}r: Üleştirme sayı sıfatı yapar. -şA2r olarak da ortaya çıkar fakat buradaki *ş* yardımcı ses değildir. İkileme de oluşturur.

Örn:
dokuz - ar | yedi - şer - | altı - şar

11. -z: İkilik veya çoğulluk fonksiyonu vardır.

Örn:
iki - z | altı - z | beş - i - z

12. -lI^3 … lI^3: Arada bulunma anlamı ifade eder.

Örn:
sen - li ben - li | büyük - lü küçük - lü

İsimden fiil yapım ekleri

İsim kök ve gövdelerine gelerek fiil yapan eklerdir.

1. -lA^2: En işlek İ.F.Y.E.'dir. Hemen hemen tüm isimlere gelir. *n, ş, t,* gibi seslerle türevleri çoğaltılabilir.

Örn:
su - la | kir - le - t | yol - la

2. -A^{2}l: Oldukça işlek bir ektir. Daha çok sıfatlardan fiil türetir.

Örn:
yön - el | dik - el | yüksek - el > yüks - el

Kalıplaşmış bazı nesne isimleri yapar.

Örn:
dondur - ma | dol - ma | kavur - ma

Sıfat vazifesi de gördürebililir.

Örn:
dol - ma kalem | yaz - ma eser …

3. (y)I^{4}ş: Genellikle geçici isimler yapar.

Örn:
uç - uş | bak - ış | yap - ış

-(I)ş şeklinde de bulunabilir.

Örn:
tanı - ş …

4. -(I^4)m: Daha çok nesne ismi yapan bir ektir.

Örn:

al - ım | yap - ım | yaz - ım

3. -l: Yine sıfatlardan fiil türetir.

Örn:
doğru - l | ekşi - l | ince - l

4. -A^2: İşlek bir ek değildir.

Örn:
yaş - a | oyun - a > oyn - a | boş - a

5. -I^4: Daha çok Eski Türkçede kullanılırdı.

Örn:
ağrı - ı > ağr - ı | uz - u (n) | sak - ı (n)

6. -A^{2}r: Sıfatlardan, özellikle renk isimlerinden fiil yapar.

Örn:
sarı - ar > sar - ar | mor - ar | kara - ar > kar - ar

7. -D^{2}A^2: Ses taklitlerinden fiiller türetir.

Örn:
çatır - da | gürül - de | fokur - da

Fiilden isim yapım ekleri

Fiil kök ve gövdelerine gelerek isim yapan eklerdir.

1. -mA^{2}k: En işlek F.İ.Y.E.'dir. Bütün fiillere gelebilmektedir.

Örn:
git - mek | taşı - mak | yaz - mak

2. -mA^2: İşleklik alanı oldukça geniştir. *i-* hariç bütün fiillere gelir.

Örn:
iç - me | yaşa - ma | gör - me

5. -(I^4)k: Fiilin gösterdiği harekete maruz kalan nesne isimleri türetmede kullanılır.

Örn:
çat - ık | kır - ık | çök - ük

6. -A^{2}k: Fiilin yapıldığı yeri, çokça yapanı, hasılı belirtir.

Örn:
yat - ak | bıç - ak | kaç - ak

7. -(I^4)n: Fiilin gösterdiği hareketi yapanı; yapılanı ifade eder.

Örn:
tala - n | ek - in | yığ - ın

8. -G^{2}I^4: Yapılanı, yapma işini, yapanı vs. gösterir.

Örn:
yaz - gı | çiz - gi | del - gi

9. -G^{2}a^2: İşlekliğini kaybetmiştir.

aofdestek.net

urumları karşılar.

Örn:
dal - ga | yon - ga | böl - ge

10. -G^{2}I^{4}n: Büyültme ve aşırılık anlamı katar.

Örn:
sal - gın | gir - gin | dal - gın

12. -G^{2}A^{2}n: Yapan ve olanı ifade eder.

Örn:
alın - gan | sırıt - kan | unut - kan

13. -gI^{4}ç: Yapılan veya yapan nesneleri karşılar.

Örn:
bil - giç | dal - gıç | başlan - gıç

14. -A^{2}gA^{2}n: Devamlı yapılan veya olanı karşılar.

Örn:
yat - ağan | dur - ağan | ol - ağan

15. (y)I^{4}cI^{4}: Meslek, çokluk, gibi anlamlar katar.

Örn:
kal - ıcı | çiz - ici | geç - ici

16. -ç: Yapanı, yapılanı veya hareket halini gösterir.

Örn:
gülün - ç | sevin - ç | usan - ç

Fiilden fiil yapım ekleri

Fiil kök ve gövdelerine gelerek fiil yapan eklerdir. Genel olarak iki gruba ayrılırlar. Birinci gruba girenler, temel itibariyle yapım eki gibi görünmezler; çünkü eklendiği fiilin anlamını değiştirmezler ve özneyi etkilerler. Bunlara çatı ekleri de denir. İkinci grup ekler, fiilin de anlamını değiştirerek yeni bir fiil yaparlar.

1. –mA^{2}: Olumsuzluk eki olarak bilinir. Eklendiği fiilin tersi anlamını bildirir.

Örn:
yaz - ma | git - me | oku - ma

Her fiile gelebilir. Kendinden sonra yapım eki almaz. *-yor* ekinden önce eklendiği zaman *-mI^{4}* halini alır.

Örn:
gel - mi - yor | yaz - mı - yor | oku - mu - yor

2. -n: Dönüşlülük ekidir. Kendi kendine olma bildirir. Ünlüyle biten fillerle doğrudan, ünsüzle bitenlere ise yardımcı ses alarak eklenir. Meçhullük anlamı da katar.

Örn:
oku - n | gör - ü - n | ata - n

Örn:
tak - ı | yaz - ı | doğ - u

18. -A^{2}: Genellikle zarf-fiil ekinin klişeleşmesi sonucu ortaya çıkar.

Örn:
sap - a | oy - a | öt - e

19. -tI^{4}: Yapan, olan veya yapılan nesneleri karşılar.

Örn:
bula - n - tı | gir - in - ti | ak - ın - tı

20. -(I^{4})t: Bugün işlek olmayan bir ektir.

Örn:
um - ut | geç - it | dik - it

21. Diğer F.İ.Y.E.leri:

-I, -sI^{4}, -A^{2}nA^{2}k, -A^{2}mA^{2}k, -mI^{2}k, -A^{2}ç, -A^{2}lA^{2}k,

-A^{2}mA^{2}ç, -sA^{2}l, -mA^{2}n, -mI^{2}r, -cA^{2}, -cA^{2}mA^{2},

-mA^{2}cA^{2}…

22. Partisip (sıfat-fiil) ekleri:

-A^{2}n, -A^{2}r, -r, -mI^{4}ş, -D^{2}I^{4}, -D^{2}I^{4}k, -A^{2}cA^{2}k, -A^{2}sI^{2}, -mA^{2}z

3. -I: Edilgenlik ekidir. *I* sesi ve ünlü ile biten fiillere gelmez. Harekete maruz kalanı ifade eder.

Örn:
as - ı - l | yaz - ı - l | tad - ı - l

4. -ş: İşteşlik ekidir. Birlikte yapılma anlamı verir. Aynı zamanda oluş da bildirebilir. Genelde geçişsiz fiillere eklenir.

Örn:
yap - ı - ş | ol - u - ş | gel - i - ş

5. -r, -t, -D^{2}I^{2}r: Ettirgenlik ekleridir. Geçişli bir fiile gelerek geçişliliğin seviyesini arttırırlar.

Örn:
yıka - t | iç - i - r | yaz - dır

6. -dA^{2}r: Fazla işlek olmayan bir ektir.

Örn:
dön - der (dön - dür) | gön - der

7. -A^{2}r: Yine fazla işlekliği olmayan bir ektir.

Örn:
kop - ar | çık - ar | git - er (gid - er)

8. Diğerleri: -A^{2}, -I^{4}, - A^{2}lA^{2}, -p, -y, (I^{2})msA^{2}.

ANLAM VEYA GÖREV BAKIMINDAN KELİMELER

Türkçede anlam veya görev bakımından üç çeşit kelime vardır. Bunlar: İsimler, fiiller ve edatlardır. Türkçede her kelime bu üç kelime türünden birisine dahil olmak zorundadır. İsimler ve fiiller, anlamları olan; edatlar görevleri olan kelimelerdir.

İSİMLER

Canlı, cansız bütün varlıkları karşılayan, varlıkların adları olan kelimelerdir.

Özel (Has) İsimler

Tek olan, diğer varlıklar içerisinde tam bir benzeri bulunmayan varlıklara özel isimlerdir. Bu isimlerin anlamları sadece karşıladıkları varlığa aittir.

Örn: Ali, Hüseyin, Atatürk

Cins (Ortak) İsimler

Aynı cinsten birçok varlığı karşılayan isimlerdir.
Örn: ev, göz, araba

İSİM ÇEKİM (İŞLETME) EKLERİ

İsimlerin gramer kategorilerini ifade eden eklerdir.

Çokluk Ekleri

İsimlerin çokluk şekillerini yapar ve onların sayı kategorisini ifade ederler. -lA^{2}r şeklindedir. *Örn:* ev - ler, ağaç - lar, kalem - ler

İlgi Hali (Genitif)

İsmin başka bir isimle ilişkili olduğunu ifade eder. İsmin bu hali bazen eksiz bazen de ekli olabilir. Bu ek genitif ekidir.

Örn:
otobüs durağı (otobüs - ün durağı) Çoğu kez ismi fiile bağlar.

Ünlü ile biten kelimelerden sonra -l^{4}n, ünsüz ile bitenlerden sonra ise -nl^{4}n şeklini alır.

Örn:
su - y - un | araba - nın | otobüs - ün

Bu halin başlangıçta eki yoktu. Sonraları tamlayan ile tamlanan arasındaki ilgiyi pekiştirmek için ortaya çıkmıştır. Gerçekte, ilgi hali ekini alan isim, bildiğimiz ya da belirlediğimiz isimlerdir. Örneğin "kitap kapağı" dendiğinde herhangi bir kitabın kapağı; "kitabın kapağı" dendiğinde ise aklımızda olan bir kitabın kapağı düşünürüz.

Yükleme Hali (Akuzatif)

Kelime gruplarında ve cümlelerde fiilin doğrudan doğruya tesir ettiği isimler bu halde bulunur. Karşıladığı hareket doğrudan doğruya bir isme tesir eden fiiller geçişli fiillerdir. İsmin geçişli bir fiilin tesirinde olduğu belirten bu hal bazen ekli bazen de eksiz olur. Bu ek -l^4 şeklindedir.

Örn:
su - y - u iç | cam - ı kır | ağac - ı kes

İyelik Ekleri

İsmin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya diğer bir nesneye ait olduğunu ifade eden eklerdir. Türkçede iyelik ekleri kişi zamirinden sonra gelir.

Birinci tekil kişi İ.E. **-(l^4)m** - kalem -im
İkinci tekil kişi İ.E.. **-(ı^4)N** - kalem - in
Üçüncü tekil kişi İ.E. **-(ş)l^4(n)** - kalem - i
Birinci çoğul kişi İ.E. **-(l^4)ml^{4}z** - kalem - imiz
İkinci çoğul kişi İ.E. **-(l^4)nl^{4}z** - kalem - iniz
Üçüncü çoğul kişi İ.E. **-lA^{2}rl^2** - kalem - leri

Hal (Durum) Ekleri

-	Yalın (nominatif)	Kalem
-A	Yaklaşma (datif)	Kalem - e
-DA	Bulunma (lokatif)	Kalem - de
-Dan	Ayrılma (ablatif)	Kalem - den
-In, -nIn	İlgi (genitif)	Kalem - in
-I	Yükleme (akkuzatif)	Kalem - i
-CA	Eşitlik (ekvatif)	Kalem - ce
-lA	Araç (Enstrümantal)	Kalem - le

Eski Türkçede başlangıçta isimlerden sonra -g, ve -ġ; iyelik ekli kelimelerden sonra -n; zamirlerden sonra -nI^2 olmak üzere üç türlü yükleme hali eki vardı. Modern Türkçede ise bugünkü şeklini almıştır.

Örn:
sab - ı - g (sözü) | eb - i - g (evi)

Yönelme / Yaklaşma Hali (Datif)

Fiilin isme doğru yapıldığını, ona yöneldiğini bildirir. --(y)A^2 şeklindedir. Ünsüzle biten kelimelere doğrudan, ünsüzle bitenlere ise *y* yardımcı ünsüzünü alarak eklenir.

Örn:
araba - ya geldim | ağaç - a çıktı | deniz - e girdi

Eski Türkçede -gA^2 şeklinde olan ek, Batı Türkçesinde -g düştüğü için -A^2 şeklini almıştır.

Zaman, karşılaştırma, sebep, bildirme, bedel vs. işlevleri vardır.

Bazı çekim edatları isme eklenebilmek için ismin bu halde bulunmasını ister.

Örn:
ev - e doğru | ay - a karşı | o - na göre

Bu halden sonra -dI^{4}r eki gelebilir. Örneğin: "Bu elmas san - a - dır".

Bulunma Hali (Lokatif)

-D^{2}A^2 şeklindedir. Bu hal, fiilin, ismin gösterdiği varlık içinde yapıldığını belirtir.

Örn:
sınıf - ta çalışıyoruz | yüzün - de renk yok ...

Çıkma / Uzaklaşma Hali (Ablatif)

İsmi fiile bağlar. Bu halde bulunan bir isim, fiilin gösterdiği hareketin isimden uzaklaştığını belirtir. -D^{2}A^{2}n şeklindedir.

Örn:
ev - den | çocuk - tan | uzay - dan

Bu işlevinin yanında köken, cins, tertip, başlama vs. gibi işlevleri de vardır. Bazı çekim edatları isimlerin çıkma halinde bulunmasını zorunlu kılar.

Örn:
sabah - tan beri | eski - den bu yana | bun - dan böyle

Aynı zamanda ilgi hali eki işlevi de görebilir. Örneğin: "çocuklar - dan bazıları".

Vasıta / Araç Hali (Enstrümantal)
SIFATLAR

Vasıf ve belirtme isimleridir. Sıfatlar da isimler gibi çeşitli nesnelerin dildeki karşılığıdır, fakat görev bakımından farklıdırlar. Cümlede, daima bir isimden önce gelirler. Genel olarak isimler belli bir varlığın adı olurken, sıfatlar bütün varlıklar için kullanılabilir ve bütün isimleri niteleyebilirler. Bir vasıf, bir nitelik belirttiği sürece bütün isimler sıfat olarak kullanılabilir: **Yağmur** adam | **Taş** köprü | **Metal** fırtına...

Sıfatlar, çekimsiz dil öğeleridir, çekim eki almazlar.

Sıfatların Türleri

I. NİTELEME SIFATLARI

Varlığın kendine ait olan özellikleriyle ilgilidir:

Örn:
Uzun ağaç | *Akıllı adam* | *Yaşlı kadın*

II. BELİRTME SIFATLARI

Varlığın geçici olarak bulunduğu durumu ifade eder. Dört gruba ayrılırlar.
a. *İşaret Sıfatları:* Varlıkların işaret edildiklerini belirtirler. Temel olarak üç tanedir: Bu, şu, o. Eski dönemlerde kullanılan işaret sıfatları da şöyledir: Ol, şol (< uş+ol), işbu (< uş+bu)

b. *Sayı Sıfatları*: Kendi içerisinde gruplandırılırlar. Kendilerinden sonra çokluk eki gelmez.

Asıl sayı sıfatları: Bütün sayı isimleridir:

2, 5, 10...

Eskideb -(I)n şeklinde idi, fakat günümüz Türkçesinde işlekliğini kaybetmiştir. Sadece kalıplaşmış birkaç kelimede yer almaktadır: iç - in iç - in, yaz - ın, öğle - y - in vs.

Bu ek yerine -(y)lA^2 eki kullanılmaktadır. Bu durum, *ile* edatının bir ekleşme süreci içinde olduğunu gösterir.

Eşitlik Hali (Ekvatif)

-C^{2}A^2 şeklindedir. Eşitlik ve benzerlik işlevleri vardır: sen - ce, büyük - çe, ben - ce...

Yapım eki niteliğine geçer durumdadır: Kanlı - ca, Çamlı - ca...

Kendisinden sonra küçültme eklerini ve üçüncü tekil kişi iyelik ekini alabilir.

Yön Hali (Direktif)

Eski hali -gA^{2}rU^2 şeklindeydi. -rA^2 biçiminde bazı kelimelerde yaşamaktadır: taş - ra, son - ra... Günümüzde arkaik (ölü, işlekliğini yitirmiş) bir ektir. (Arkaizim: Eski şeklin canlandırılmasıdır. Örneğin: araba -ylan, sen -inlen...)

Asıl sayı sıfatlarının bir kısmı tek kelimeliktir: Birden ona kadar olan sayılar. Geriye kalanlar ise kelime grubu halindedirler.

- Sıfat tamlaması halinde olanlar: Sonraki sayı öncekinden büyüktür. Sayıların çarpımı sayıyı verir. Örn: İki yüz, Üç yüz, Yedi yüz...

- Sayı grubu halinde olanlar: Önceki sayı sonrakinden büyüktür. Sayıların toplamı sayıyı verir. Örn: On altı, Yirmi sekiz, Yetmiş beş...

Sıra sayı sıfatları: -(n)I^{4}ncI^4 ekiyle kurulurlar. Sıra belirtirler:

Beş - inci, sekiz - inci, dokuz - uncu....

Üleştirme sayı sıfatları: -(s^2)A^{2}r ekiyle yapılırlar. Bölüştürme anlamı vardır:

Altı - şar, yedi - şer...

Kesir sayı sıfatları: Belli bir oran belirtirler:

Üçte bir, onda dokuz, yüzde altmış...

Topluluk sayı sıfatları: -(I$^{(4)}$z şeklinde oluşur:

İki - z, altı - z, beş - iz

c. *Soru Sıfatları:* Sorma yoluyla nesneleri belirten sıfatlardır.

Kaç, hangi, ne, nasıl, nice...

ç. *Belirsizlik Sıfatları:* Varlıkların belirsizliklerini ifade eder:

aofdestek.net

Bir, bütün, bazı, kimi, çoğu, çok, hiçbir...

ZARFLAR

Zaman, yer, hal ve miktar bildiren isimlerdir. Sıfatlarda olduğu gibi zarflar da görev nitelikli kelimelerdir. Basit olarak; zarflar fiilin nasıl yapıldığını, sıfatın nasıl olduğunu bildirirler. Her isim zarf olamaz, sadece nitelik bildirenler zarf olabilir. Niteleme sıfatlarının çoğu zarf olabilir. Zarflar da sıfatlar gibi çekim eki almazlar, fakat bunun istisnaları vardır. Eğer çekim eki alırlarsa, zarf olmaktan çıkıp isim haline dönüşürler.
Örn: dışarı - y - a

Bazı ekler isimlerden zarf yaparlar.
Örn: çocuk-ça

Zarflar, en çok fiillerle birlikte kullanılırlar. Bu bakımdan zarflara "fiillerin sıfatı" demek yanlış olmaz.

Zarfların Türleri

Yer ve yön zarfları

Normal derece: Zarf kullanılmadığı durumlardaki derecedir: *Sulu yemek*

Üstünlük derecesi: Daha ile yapılır: *Daha sulu yemek*

Pekiştirme derecesi: Pekiştirme sıfatları ile yapılır. *Supsulu yemek, bembeyaz gömlek*

Aşırılık derecesi: "aşırı, fevkalade" gibi kelimelerle yapılır: *Aşırı sulu yemek*

En üstünlük derecesi: "en" ile yapılır: *En sulu yemek*

Soru zarfları

"Neden, niçin, niye, nereden, nasıl..." gibi kelimeler soru zarflarını oluşturur.

Örn:
nasıl geldin | *neden* bakıyorsun | *niye* çalışmadın

ZAMİRLER

Kendileri isim olmadığı halde isimlerin yerini tutan kelimelerdir. Bir isim ancak kendisiyle ilgili nesneyi karşılayabilirken, zamirler bütün isimlerin yerini tutabilir.

Örn:
"kalem" denilince "yazı yazma aracı" akla gelir. Fakat "o" dediğimiz de "kalem" de akla gelir, başka nesneler de.

Zamirler (şahıs zamirleri dışında) hemen hemen hiç iyelik eki almazlar. Çekim sonrasında kökte fonetik değişikliğe uğrayabilirler: ben > bana | sen > sana...

Bazı çekim edatlarına bağlanırken bir hal eki almaları gerebilir. Örn: "Vatan için" kelime

n yerini, yönünü bildirirler.

Örn:
içeri gel | *dışarı* çık | *yukarı* bak

Zaman zarfları

Zaman bildirirler ve fiilin zamanını belirtirler.

Örn:
akşam git | *bugün* oku | *sonra* gel

Nasılık nicelik (durum, tarz) zarfları

Korkmaz'a göre ikiye ayrılırlar: Nitelik ve durum bildiren zarflar. Temeli niteleme sıfatlarına dayanır.

Örn:
iyi koş | *güzel* ye | *yavaş* yürü

Azlık-çokluk (miktar) zarfları

Miktar, derece, kademe bildirirler ve genellikle sıfatların önüne gelirler. Pek çoğu sıfatlardan derecelendirme için kullanılır. Bu dereceler şöyledir:

gurubunda ek almazken "ben için" grubunda ek alarak "benim için" haline gelir.

Zamirlerin türleri

Şahıs zamirleri

Kişilerin yerine kullanılırlar ve onları temsil ederler. Sadece özel isimlerle değil tüm varlıklarla ilgilidirler.

Türkiye Türkçesi'nde üç tekil üç çoğul olmak üzere toplam altı şahıs vardır:

1. Tekil Şahıs	Ben (beni, bana, benden)
2. Tekil Şahıs	Sen (seni, sana, senden)
3. Tekil Şahıs	O (onu, ona, ondan)
1. Çoğul Şahıs	Biz (bizi, bize, bizden)
2. Çoğul Şahıs	Siz (sizi, size, sizden)
3. Çoğul Şahıs	Onlar (onları, onlara, onlardan)

Şahıs zamirleri, öteki isimler gibi çekim eki alabilirler. Daha çok hal ekleri alırlar ve bunun sonunca birtakım değişmelere uğrarlar.

Örn:
ben + a > bana | sen + a > sana

Dönüşlülük zamirleri

"Kendi" kelimesi ile yapılır. Görevi, asıl şahısları daha kuvvetli biçimde ifade etmektir.

Örn:
Ben *kendim* yaptım | *kendi* kendine yaptı

İşaret zamirleri

"Bu, şu, o; bunlar, şunlar, onlar" kelimeleridir. Çekimleri vardır ve edatlara bağlanabilmeleri için çekim eki almak zorundadırlar.

Örn:
bu + nun > bunun gibi

Soru zamirleri

Asıl olarak iki tane soru zamiri vardır: "Ne" ve "kim". Bunların dışında "hangisi" ve "kaçı" kelimeleri de soru zamiri olarak kullanılmaktadır.

Örn:
ne gitti | *kim* geldi | *hangisi* kırdı

Belirsizlik zamirleri

İsimleri belirsiz bir biçimde ifade ederler. "Çoğu, kimi, bazısı..." vs. belirsizlik zamirleridir.

Örn:
çoğu gelmedi | *bazısı* kayboldu | *kimi* yazmadı

Aitlik zamirleri

"-ki" ekiyle yapılırlar.

Örn:
benim kitabım > benimki

Bağlama zamirleri

"Kim" kelimesidir. Aslında soru zamiridir, fakat bağlama zamiri olarak da kullanılır. Günümüzde yaygınlığı kalmamıştır.

Örn:
her *kim* ki...

FİİLLER

Fiillerin ortaya çıkabilmeleri için bir varlığa ihtiyaç vardır. Tek başlarına kullanılamazlar ve soyut bir hareketi ifade ederler. Teklik ikinci kişi emir kipi hariç çekim eki almadan kullanılamazlar.[10]

Türkçede çekimli bir dilde dört öğe bulunur.

Kök ve Gövde + Şekil ve Zaman + Şahıs

Kip, fiilin ne şekilde ortaya çıktığıyla;
Zaman, fiilin hangi zamanda ortaya çıktığıyla;
Şahıs ise fiilin kim tarafından yapıldığıyla ilgilidir.

Şahıs Ekleri
Çekimli fiilde, fiilin gösterdiği hareketi kimin yaptığını belirtir. Temel olarak altı farklı şahıs vardır. Türkçede iki kişiden fazlası çokluk sayılır.

[10] Dilimizde bu durum sonradan ortaya çıkmıştır. Eski Türkçe devrelerinde -gI[4]l eki emir anlamı veriyordu. 16. asırdan sonra bu ek kullanımdan düşmüştür.

I. Tipteki Şahıs Ekleri: Bu ekler zamir kökenlidir. Altı tanedir.

1. Tekil Şahıs	-I[4]m	Geliyorum
2. Tekil Şahıs	-sI[4]n	Gelmelisin
3. Tekil Şahıs	-ø	-
1. Çoğul Şahıs	-I[4]z	Gideriz
2. Çoğul Şahıs	-sI[4]nI[4]z	Gidersiniz
3. Çoğul Şahıs	-lA[2]r	Gittiler

Bu şahıs ekleri altı çekimde kullanılır

II. Tipteki Şahıs Ekleri: İyelik ekleri kökenlidirler.

1. Tekil Şahıs	-m	Geldim
2. Tekil Şahıs	-n	Geldin
3. Tekil Şahıs	-ø	-
1. Çoğul Şahıs	-k	Geldik
2. Çoğul Şahıs	-nI[4]z	Geldiniz
3. Çoğul Şahıs	-lA[2]r	Geldiler

III. Tipteki Şahıs Ekleri: Sadece emir şeklinde kullanılan şahıs ekleridir. Aynı zamanda kendisi için kullanıldıkları şahsı gösterirler.

Şekil ve Zaman Ekleri

Fiilin karşıladığı zamanı ve şekli ifade ederler. Ortaya çıktığı kesinleşen veya karara bağlanan fiiller zamana bağlıdır. Bunlar bildirme kipleridir ve zaman bildirirler. Zaman bildiren olaylar aynı zamanda şekil ekleridir.

Bir dilek, istek bildirenlere ise tasarlama kipleri denir.
Bildirme Kipleri

Geniş Zaman: -(I[4])r ve -A[2]r ekleridir. Ünlüyle biten fiillere sadece birincisi gelebilir.

başla - r - ım *başla - r - ız*
başla - r - sın *başla - r - sınız*
başa - r *başla - r - (lar)*

Olumsuzu -mA*2*(z) şeklindedir. Hem olumsuzluk hem de zaman anlamlarını üzerinde taşımaktadır. Şekli şahıslara göre değişmektedir.

Bu ekin işlevleri:

- Geçmişte, şu anda ve gelecek zamandaki işleri ifade eder:
Sabahları erken kalkarım

- Daha çok, atasözlerinde bu zaman kullanılır:
İşleyen demir ışıldar

- Âdet üzere yapılan bir çok hareket bu zamanla ifade edilir:
Buralarda düğünlerde kına yakılmaz

- Bazı durumlarda kesin olmayan, düşünülen gelecek zamanı da ifade eder:
Yarın erkenden kalkıp ders çalışırım

- Bazen geçmişte yapılan işleri de ifade eder:
Çocuk, parayı kaptığı gibi dışarı fırlar

Şimdiki Zaman: -(I[4])yor ekidir. Ünsüzle biten fiillerden sonra gelirse yardımcı ses ister. Geniş ünlü ile biten fiillere eklenince sondaki geniş ünlü darlaşır: bekle - yor > bekliyor. Yakın zamanlarda ek haline gelmiş bir morfemdir.

gel - e yarır - am > geleyorum > geliyorum

- Şu anda yapılan işleri ifade eder:
Kitap okuyorum

-mI[4]ş şeklindedir. Duyulan geçmiş zaman da denmektedir. Bu ek Eski Türkçede sıfat-fiil görevinde Oğuz grubu Türkçelerine ait bir ekti.

- Görmediğimiz ve başkasından öğrendiğimiz hareketleri karşılar:
Sınav dün akşam yapılmış

- Sürpriz anlam ifade eder, sonradan farkına varma anlamı vardır:
Hava kararmış

- Aynı zamanda sıfat-fiil eki olarak kullanılır:
Bilmiş kimselerden uzak durulmalıdır.

Gelecek Zaman:

-(y)A2cA2k şeklindedir. "k" sesi, ünlüyle başlayan bir ek aldığında sızıcılaşarak "ğ" olur:
başla - y - acak + ım > başlayacağım

Kökeni sıfat-fiildir. Sonradan zaman eki haline gelmiştir.

- Gelecekte yapılacak olan hareketleri tanımlar:
11 Mayıs günü sınıfça pikniğe gideceğiz

Bunların dışında -mA[2]ktA[2] eki de şimdiki zaman için kullanılmaktadır.

Tasarlama Kipleri

Sadece kip bildirirler, zaman bildirmezler

Emir: Şekli her şahısta farklıdır. Eksiz şekli de vardır.

İstek: -(y)A[2] şeklindedir. Birinci şahısları emrin birinci şahıslarıdır.

Şart: -sA[2] biçimindedir. Basit şart ifade etmek için geniş zamanın şartı kullanılabilir: gidersem

Gereklilik: -mA[2]lI[2] şeklindedir. Köken olarak isimdir.

Görülen Geçmiş Zaman: -D[2]I[4] şeklindedir.

- Bizzat görülen veya yapılan hareketler için kullanılır:
Kitap okudum

- İnsanın, kendisi görmediği halde görmüş gibi inandığı ifadeler için kullanılır:
1923'te Cumhuriyet ilan edildi

- Zarf-fiil kurabilmektedir:
Güneş battı mı buralarda hayat duru

- Yalan gelecek zaman bildirir:
Haydi bitirdik, kalkalım

Öğrenilen Geçmiş Zaman:

Bu ek dışında, bazı kelimeler de gereklilik ifade eder: Gerek, lazım vs.: *Gitmem gerek, çıkmam lazım...*

Ek Fiil

Sadece isimlerin fiil gibi kullanılabilmesini sağlar. Çekim ve zaman eklerini almak bakımından ötekilerden farklıdır. Bu eklerden dört tanesini alabilirler:

1. Şimdiki zaman: öğrenci - y -im

2. Görülen geçmiş zaman: öğrenci - y - di - m

3. Öğrenilen geçmiş zaman: öğrenci - y - miş - im

4. Şart kipi: öğrenci - y - se - m

Fiillerin birleşik çekimleri

Bu çekim için isim-fiil; yani ek-fiil gereklidir. Temel olarak iki öğe vardır: Birincisi asıl fiilin herhangi bir çekim eki almış halidir.

Örn:

gel - ecek + i - di (Gelecek zamanın hikayesi)
gel - ecek + i - miş (Gelecek zamanın rivayeti)
gel - ecek + i - se (Gelecek zamanın şartı)

Katmerli birleşik çekim

Asıl fiil kipine **i-** fiilinin iki şeklinin arka arkaya getirilmesiyle elde edilir. Türkçe'de sadece şart katmeri ile çekim vardır. Hikayeye gelirse hikayenin, rivayete gelirse rivayetin şartı denir.

Örn:

gel - miş - i - di - m - se
gel - miş - i - di - y - se -n

Kuvvetlendirme ve ihtimal

aofdestek.net

-D[2]I[4]r eki ile yapılır. [redacted]y, hey, be ekidir. Çünkü bir beyan belirtir. Örneğin:
Türk - tür, Türksün - dür...

Kuvvetlendirme anlamında varlığın özelliği, hareketi daha çok vurgulanır. Örneğin:
- Bu dolma kalemdir, başka ne olabilir ki?

İhtimal anlamında ise varlığın özelliğini tahmin etme anlamı vardır. Örneğin:
- Bunu yapan büyük ihtimalle bir insandır!

Eskiden "tur-ur" şeklinde idi. Örneğin:
Benim adım Yunus durur.

İsimlerin sonuna gelip bildirme yapabildiği gibi fiileri de kuvvetlendirebilmektedir.

SIFAT-FİİLLER

Sıfat fiiller nesnelerin hareket vasıflarını karşılayan fiil çekimleridir.

- Bir bakıma sıfat, bir bakıma fiildirler.
- Görevi, nesnelerin içinde bulundukları andaki hareketleri ifade etmesidir.
- Nitelik ifade ettiği için sıfatlara, hareket ifade ettikleri fiillere benzemektedirler.
- Aslında yapım eki değildirler.

Örn:

Bu sene neyi *yazacağımı* bilmiyorum

Yakacak odunlara zam gelmiş

* Sıfat fiil ekleri zaman gösterebilir:

-an, -en: Yanan lamba (geniş zaman), dün gelen mektup (geçmiş zaman), karşıdan gelen kişi (şimdiki zaman)
* Sıfat fiil eklerinin bir kısmı aynı zamanda zaman ve kip ekleri olarak da kullanılır: Örn: -ecek

ZARF FİİLLER

Tıpkı sıfat-fiillerde olduğu gibi bir yandan fiil, bir yandan zarf yaparlar. Fiilleri nitelerler (bakıp durmak), ikileme yaparlar (güle oynaya geldim), asıl fiilleri yardımcı fiillere bağlarlar (gelebilmek), ikileme

EDATLAR

Anlamı olmayan fakat görevi olan kelimelerdir.

Ergin'e göre edatlar üç çeşittir.

a. Ünlem edatları
b. Bağlam edatları
c. Son çekim edatları

Ünlem Edatları

Ünlemler: Anlamları yoktur duygu bildirirler: off, ay, hay...

[redacted]y, hey, be adam...

Sorma Edatları: Hani, acaba...

Gösterme edatları: işte, ta, daha...

Cevap Edatları: Evet, hayır, yok, iyi

Bağlama Edatları

Sıralama Bağlama Edatları: Ve, ila, dahi

Denkleştirme Edatları: Veya, veyahut...

Karşılaştırma Edatları: ya ... ya, hem ... hem ...

Cümle Başı Edatları: Fakat, ancak, ama, lakin...

Sona Gelen Edatlar: Daha çok kuvvetlendirme anlamında kullnılırlar. Dahi, da, bile

Son Çekim Edatları

Çekim edatları da denmektedir. İlgeç ismi de verilir. Görevleri isim çekim eki gibidir. İsim hal ekleri gibi iş görürler.

Kullanışlarına bir de işlevlerine göre çekimleyebiliriz.

Kullanışlarına göre, isimlere geldiklerinde farklı; zamirlere geldiklerinde farklıdırlar. Annemi çiçek ile sevindirdim | Ahmet ile gittim

BİRLEŞİK FİİLLER

Birleşik fiil, bir yardımcı fiille bir ismin veya bir fiil şeklinin meydana getirdiği kelime grubudur.

İsimle kullanılanlar:

et-, ol-, kıl-, yap-, bul-, eyle-...
Geçişli fiil yaparlar.

Fiile kullanılanlar:

ver- *tezlik: gidi – ver

bil- *yeterlilik: gör – e – bil

yaz- *yaklaşma düş – e – yaz